

ARAP BAHARI SÜRECİNDE GÖÇ DALGASI VE EKONOMİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

DR. RECEP YORULMAZ

Ekonomi Çalışmaları Direktörü **ORSAM**

“

Arap Baharı sürecinin sonucunda özellikle Suriye ve Libya gibi iç savaşın patlak verdiği ülkelerde milyonlarca insan evlerini terk etmek zorunda kaldı. Bu göç dalgası bölge ülkeleri başta olmak üzere yaklaşık otuz ülkeyi doğrudan etkilemiştir.

”

Arap Baharı süreci ile Ortadoğu ülkeleri büyük değişimler yaşadığı bir döneme girmiş oldu. 1980'lerin sonu ile başlayan globalleşme ve teknolojik kalkınma gibi ekonomik, siyasi ve toplumsal gelişmelerin, otokratik ve baskıcı rejimler ile yönetilen Ortadoğu ülkelerinde etkisi Arap Baharı süreci ile ortaya çıkmış oldu. Dünyanın geri kalanının aksine bu değişim süreci bölge ülkelerini kaosu ve krizlerin kaynağı hâline getirdi. Sürecin bu yıkıcı etkisinin en büyük ha-

rici sebebi, hiç kuşkusuz bölgenin küresel güçler nezdinde taşıdığı stratejik önemdir. Bunun yanında bölgeyi kaosa sürükleyen en önemli dâhilî neden ise devlet ile toplum arasında kurulamayan sistematik bağ ve süregelen otorite boşluğuna dayalı zayıflayan merkezî yapı olmuştur.

Bölgedeki rejimler bu dönemde tabandan gelen değişim taleplerini, dünyadaki değişim eğilimlerini takip edemedikleri ve şeffaf yönetsel yapıya sahip olmadıkları için yönetememiştir. Kriz yönetiminde yaşadıkları başarısızlıkları, Suriye örneğinde olduğu gibi kendi toplumuna aşırı güç kullanımı gibi büyük hatalar ile birer iç savaşa dönüştürmüş oldular. Öte yandan Libya'da başarıya ulaştığı düşünülen bu süreç, devlet yönetim sistemindeki boşluklar ve devlet geleneğinin oluşamadığı yapısı sebebiyle bu ülkeyi de iç savaşa sürükleyen bir noktaya getirmiştir.

Lübnan ve Irak gibi ülkelerde kendini ekonomi ağırlıklı olarak gösteren kriz, aynı süreç içerisinde yaşanan petrol fiyat şokları ve iç politik istikrarsızlıklar sebebiyle bu ülkelerde de kaos ortamının hâkim olduğu bir atmosfer yaratmıştır. Ortadoğu ülkelerine nazaran yönetim sisteminin daha etkin olması sebebiyle kurumsal

ve demokratik araçları kullanarak bu süreci görece daha az hasarla atlatan Tunus ve Cezayir gibi Kuzey Afrika ülkelerinde de hâlâ politik ve ekonomik istikrarın tam anlamı ile sağlanamadığı görülmektedir.

ARAP BAHARI SONRASI GÖÇ DALGASI

Arap Baharı sürecinin sonucunda özellikle Suriye ve Libya gibi iç savaşın patlak verdiği ülkelerde milyonlarca insan evlerini terk etmek zorunda kaldı. Bu göç dalgası bölge ülkeleri başta olmak üzere yaklaşık otuz ülkeyi doğrudan etkilemiştir. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen gibi ülkelerde yönetimlerin devrilmesine neden olan Arap Baharı süreci, Bahreyn ve Suriye'deki sivil ayaklanmalar ile devam etti. Cezayir, Irak, Ürdün, Kuveyt, Fas ve Umman'da büyük protestolara neden olurken; Lübnan, Moritanya, Suudi Arabistan, Sudan ve Batı Sahra'da küçük ölçekli protestolar ile geçiştirildi. Özellikle, Bahreyn gibi doğal kaynak zengini bir ülkede dahi görülen büyük çaplı sivil ayaklanmalar Arap Baharı sürecinin yukarıda açıklanan sosyo-ekonomik etmenlerinin yanında yönetime katılım temelli toplumsal değişim taleplerinin tezahürü olduğu tezini desteklemektedir. 2011 yılında Bahreyn'de özelleştirilen kaynaklar, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve artan işsizlik oranı protestoların başlamasında ki en

büyük etkendi. Ekonomik temelli eşitsizlik ve toplumun yönetime katılım talepleri neticesinde başlayan isyan hareketi Suriye örneğindeki gibi iç savaşa dönüşmeden rejim tarafından sert ve kanlı bir şekilde bastırıldı.

Süreç boyunca ve hâlâ devam eden etkileri neticesinde en büyük ölçekte göç ve yerinden edilme, yukarıda sayılan ülkelerden yalnızca ikisinde, Libya ve Suriye'de gerçekleşti. Bunun sebeplerinden biri yukarıda tartışılan ilgili devletlerin göçmen nüfus da dâhil olmak üzere sivilleri koruma konusundaki siyasi iradesi ve kapasitesiyle ilgilidir. Cezayir ve Bahreyn'de ara sıra polis baskınları yaşanırken ve hükümet güçleri Tunus, Irak ve Umman'da protestocularla çatışırken sadece Libya ve Suriye'de hükümet ile muhalif güçler arasında iç savaş patlak verdi. Mısır'da ise Arap Baharı sürecinin başlarında devrim hareketi büyük ölçüde barışçıldı. Sivil toplum bazı eyaletlerde diğerlerine göre daha iyi kurumsallaşmış ve harekete geçirilmişti; bunun bir sonucu, vatandaşlara yönelik şiddetin hem içeride hem de uluslararası alanda daha iyi belgelenmesi ve yayımlanabilmesiydi. Ancak devrim sonrası askeri darbe ve Abdülfettah el-Sisi yönetiminin kanlı müdahaleleri ülkedeki muhalif yapıları etkisiz hâle getirmiştir.

Öte yandan, Arap Baharı sürecinde zorla yerlerinden edilen en büyük grup hiç kuşkusuz göçmen işçiler olmuştur. Bu gerçeklik özellikle Libya'da fazlasıyla gözlemlenmiştir. İçinde bulunduğumuz Kovid-19 pandemisi sürecinde de Körfez ülkelerinde çalışan göçmen iş-

çilerin krizden ilk etkilenen grup olması bu savı desteklemektedir. Zira, 2008 küresel finansal krizi ve devamında Avrupa ülkelerinde yaşanan gelişmeler ile de açıklanabilecek olan bu durum; ekonomik ve siyasi çalkantılarda ilk etkilenen kesimin o ülkede yaşayan yabancı işçi sınıfı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Özellikle Suriye’de patlak veren iç savaş sonrasında yaşanan büyük mülteci dalgası, başta komşu ülkeler olmak üzere tüm dünyayı etkileyen bir sorun yumağı hâline gelmiştir. Türkiye başta olmak üzere, Lübnan, Ürdün ve Irak gibi komşu ülkelere mülteci olarak sığınan Suriye vatandaşları, göç ettikleri ülkelerin ekonomik ve demografik gündemlerinin baş aktörü konumuna gelmiştir. Mülteci sorunun simgesi hâline gelen Suriye’den günümüze kadar yaklaşık olarak 14 milyon kişi göç etmek durumunda kalmıştır.

GÖÇ EKONOMİSİ

Kasım 2015’te, Türkiye İşveren Konfederasyonu tarafından yayımlanan çalışmada yer aldığı üzere; Suriyelilerin Türkiye’ye %50, Lübnan’a %25, Ürdün’e %12, Kuzey Irak’a %5, diğer ülkelere %5, Mısır’a %3 oranında yerleştikleri gözlenmektedir. Bu anlamda başı çeken ülkenin %50 oranla Türkiye olduğu görülmektedir. Her geçen gün bu oranın Türkiye lehine artmaya devam ettiğini belirtmek gerekmektedir. Türkiye’nin insani gerekçelerle açık sınır politikası izleyerek tüm geçişlere izin vermesi bu artışın en büyük sebebidir. Hukuki durumları geçici koruma statüsündeki Suriye Arap Cumhuri-

yeti vatandaşları olarak belirlenen mülteciler, kendileri için hazırlanan kampların yanı sıra toplum içerisinde dağılmış olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün açıkladığı verilere göre, Türkiye’de resmî olarak 3 milyon 649 bin 750 Suriyeli geçici koruma statüsünde yaşamaktadır. Bunun yanı sıra açık sınır kapısı politikası ile Afgan mülteci sayısı da oldukça fazladır.

Türkiye’de ikamet eden Suriyeli sayısı ise yaklaşık yüz bin civarındadır. Bunun yanında, resmî kayıtlara girmeyen düzensiz göçmen konumundaki mültecilerin sayısı da oldukça fazladır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün verilerine göre, her yıl 20 ila 30 bin civarında düzensiz göçmen yakalanmaktadır.

Öte yandan, ekonomik ve sosyal durumları daha iyi olan oturma izni ile Türkiye’de ikamet eden Suriyeli sayısı ise yaklaşık yüz bin civarındadır. Bunun yanında, resmî

kayıtlara girmeyen düzensiz göçmen konumundaki mültecilerin sayısı da oldukça fazladır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün verilerine göre, her yıl 20 ila 30 bin civarında düzensiz göçmen yakalanmaktadır. Kayıtlı, geçici koruma statüsünde ve çalışma iznine sahip mültecilere karşın, Avrupa ülkelerine geçiş amacı güden düzensiz göçmenler yalnızca Türkiye için değil Avrupa ülkeleri için de önemli bir potansiyel sorundur. Bu süreçte ülkesine dönen mülteci sayısı 419 bin civarındadır. Türkiye’nin son dönemde Suriye’nin kuzeyinde yaptığı operasyonlar bu sayıyı gün geçtikçe artırmaktadır. Ancak ülkedeki mülteci sayısına oranla bu rakamların oldukça düşük olduğu açıktır. Öte yandan, Millî Eğitim Bakanlığının verilerine göre, devlet üniversitelerinde okuyan Suriyeli öğrenci sayısı 2020 yılı itibarıyla yaklaşık olarak 74 bindir. Bu rakam, orta öğretim aşamasında; 36 bin anaokulu, 339 bin ilkökul, 223 bin ortaokul ve 90 bin lise olmak üzere yaklaşık toplam 690 bindir. Tüm bu bilgiler ışığında resmî açıklamalara göre, Türkiye’nin mülteciler için harcadığı rakam 6 milyar dolara ulaşmıştır.

MÜLTECİLERİN EKONOMİYE KATKILARI

İçişleri Bakanlığı verilerine göre, Türk vatandaşlığı verilen Suriyeli sayısı 110 bin olmuştur. Bunlar arasında çalışma çağı nüfus rakamı 53 bin olarak belirtilmiştir. Türkiye’de doğan Suriyeli bebek sayısı ise 450 bin civarındadır. Bununla birlikte Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre çalışma izni verilen Suriyeli sayısı 31 bin kişidir. Ancak kayıt dışı işçi sayısının bunun çok üzerinde olduğu bilinmektedir. Ticaret Bakanlığından alınan resmi rakamlara göre ülkede en az bir ortağı Suriye uyruklu olan şirket sayısının 15 bin 159 olduğu belirtilmektedir.

Öte yandan, ekonomiye tüm maliyetlerinin yanında mültecilerin Türkiye’de birçok ara sektörde iş kollarının varlığını sürdürmesini sağladığı söylenebilir. Yüksek genç nüfusu ile birlikte çalışma çağındaki nüfus sayısı oldukça yüksek olan ve bu oranın her geçen yıl artış gösterdiği Türkiye’de ara sektörlerde çalışacak eleman sıkıntısı birçok iş kolunun geleceğini tehdit etmektedir. Böyle bir ortamda özellikle imalat sanayi gibi sek-

törlere adeta can suyu olan mülteci nüfus, kapanma aşamasındaki firmaları tekrar ayağa kaldırmıştır. Bu sektörlerde en önemli örnek olarak Ankara’da yer alan “siteler” verilebilir. Sektör temsilcilerinin de açıklamaları doğrultusunda, işçi sıkıntısı dolayısıyla kapanma noktasına gelmiş birçok küçük ve orta ölçekli firma alanda nitelikli mülteci işçiler sayesinde ayakta kalabilmiştir. Örneğin, mobilya sektörü gibi spesifik meslek kollarının Suriye’den gelen nitelikli işçiler sayesinde yeniden ayağa kalkması ülke ekonomisine katkı sağlamıştır.

Bunun yanı sıra, piyasada özellikle nitelikli göçmen işçilerin paylaşımı konusunda da bir rekabet söz konusu olmaya başladı. Bu bağlamda, Arap asıllı işçilere nazaran daha çalışkan ve sadık olarak bilinen Afgan işçiler için işverenler adeta birbirleriyle yarışmaktadır. Son uygulamalar ile ülkeye girişleri zorlaşan Afgan işçilerin sayılarının azalması iş piyasasında Afgan işçi ücretlerini de artırmış durumdadır. Doğu illerimizde çobanlık, batı illerimizde bağ bahçe bakımı ve çiftlik kahyalığı gibi işlerde oldukça popüler hâle gelen Afganlar için

talep oldukça yüksektir. Muadili yerli işçi bulunamayan benzer iş kollarında da durum benzer seyretmektedir. Öyle ki günümüzde Afgan işçi tedariki konusunda ara sektörler oluşturup gelir elde eden küçük çaplı danışmanlık firmaları kurulduğu görülmektedir.

“

Mülteci konusunun insani boyutunun dışında ekonominin alt sektörlerine yaptığı katkının çarpan etkisi ile ekonomiye olumlu etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Konuya bu açıdan bakıldığında toplumda mülteciler üzerinden yapılan birtakım yanlış algıların giderilmesi mümkün olabilecektir.

”

Görüldüğü üzere mülteci nüfusun ülke ekonomisine getirdiği yükün yanında, gerek nitelikli iş gücünün spesifik sektörlerde yaptığı katkı gerekse de ara eleman veya niteliksiz iş gücü gerektiren sektörlerdeki işçi açığını kapatmaları bakımından katkılarından söz etmek mümkündür. Mülteci konusunun insani boyutunun dışında ekonominin alt sektörlerine yaptığı katkının çarpan etkisi ile ekonomiye olumlu etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Konuya bu açıdan bakıldığında toplumda mülteciler üzerinden yapılan birtakım yanlış algıların giderilmesi mümkün olabilecektir. Zira geçici statüde de olsa birlikte yaşamak durumunda olduğundan, karşılıklı faydalara odaklanması toplumsal barış ve refah açısından yararlı olacaktır. ■

